

УДК 351.378

Наталія В. Цимбаленко

Київський національний університет технологій та дизайну

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ЧИННИК ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

У статті досліджено вплив людського капіталу на рівень економічної безпеки держави. Систематизовано інтереси у сфері освіти та економічні ефекти за рівнями формування людського капіталу. Проаналізовано загрози економічній безпеці держави і, зокрема, системі освіти в контексті формування і розвитку людського капіталу. Визначено напрями сприяння підвищенню рівня людського капіталу.

Ключові слова: система освіти, людський капітал, економічна безпека держави.

Наталья В. Цимбаленко

Киевский национальный университет технологий и дизайна

**РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ КАК ФАКТОР
ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА**

В статье исследовано влияние человеческого капитала на уровень экономической безопасности государства. Систематизированы интересы в сфере образования и экономические эффекты по уровням формирования человеческого капитала. Проанализированы угрозы экономической безопасности государства и, в частности, системе образования в контексте формирования и развития человеческого капитала. Определены направления содействия повышению уровня человеческого капитала.

Ключевые слова: система образования, человеческий капитал, экономическая безопасность государства.

Nataliia V. Tsymbalenko

Kyiv National University of Technology and Design

**ENHANCING HIGHER EDUCATION AS A FACTOR OF ENSURING ECONOMIC
SECURITY OF THE STATE**

The paper investigates the impact of human capital on the level of economic security. The stakeholders' interests in education and economic effects of human capital formation have been mapped. The threats to economic security of the state and to education system in particular have been revealed from the perspective of human capital formation and development. The ways to boost human capital have been suggested.

Keywords: education system, human capital, economic security of the state.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. В умовах фінансово-економічної та соціально-політичної кризи перед Україною постає необхідність протидіяти численним загрозам з метою збереження економічної самостійності, територіальної цілісності, соціальних гарантій, чисельності населення та рівня людського капіталу. Це обумовлює актуальність вивчення поняття і сутності економічної безпеки держави і, зокрема, впливу на неї розвитку системи вищої освіти, що є відносно новим об'єктом досліджень науковців.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Найчастіше під «економічною безпекою» соціально-економічної системи розуміють її здатність протидіяти внутрішнім і зовнішнім загрозам, зберігаючи свою цілісність та здатність до розвитку. Сучасні аспекти безпеки досліджували науковці: О.Г. Білорус, В.Ф. Гречанінов, А.М. Денисенко, І.З. Зінько, В.В. Леонов, М.М. Микієвич, Ю.М. Мороз, О.М. Павлюк, А.С. Романюк, А.А. Соколов.

Питанням національної безпеки в контексті нових загроз і викликів присвячено праці О.С. Клітченка, Г.М. Перепелиці, С.В. Трохимчука.

Невирішені частини дослідження. Відзначаючи вагомість внеску зазначених авторів в розвиток економічної думки, слід водночас підкреслити доцільність подальшого дослідження чинників економічної безпеки держави, а саме розвитку системи освіти в контексті формування людського капіталу нації.

Метою статті визначено дослідження впливу на рівень економічної безпеки держави рівня людського капіталу, підвищення якого відбувається в процесі здобуття освіти.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні характеризується тенденцією до відтоку талановитої молоді з метою отримання освіти і подальшого працевлаштування закордоном, що призводить до зниження рівня економічної безпеки як окремих ВНЗ, так і країни в цілому. Ця проблема безпосередньо пов'язана з тим, що вітчизняні ВНЗ поступаються європейським за рівнем конкурентоспроможності. Це є наслідком не лише недостатньо високого рівня якості освіти в Україні, а й складної ситуації на ринку праці.

Зазначене обумовлює необхідність забезпечення економічної безпеки самої системи вищої освіти, яка представляє собою сукупність соціально-економічних взаємовідносин, що забезпечують протидію зовнішнім та внутрішнім загрозам функціонування вищих навчальних закладів і системи вищої освіти в цілому. З огляду на те, що система вищої освіти має інституційну роль в забезпеченні економічної безпеки держави, її розвиток доцільно розглядати як такий, що сприяє досягненню однієї з основних цілей громадянського суспільства – формуванню і збереженню людського капіталу держави.

Теорія людського капіталу розглядає знання, навички і здібності, природні та набуті якості людини як капітал, використання якого призводить до отримання додаткових доходів та соціальних вигід. Відповідно до оцінки, здійсненої Всесвітнім Банком, людський капітал складає близько 64% загального обсягу багатства країни [1].

Крім того, теорія людського капіталу дає можливість підкреслити роль вищої освіти, оскільки передбачає, що діяльність, спрямована на підвищення рівня людського капіталу, сприяє зростанню конкурентоспроможності та доходів на особистісному, мікро- та макроекономічному рівнях, що забезпечує підвищення рівня економічної безпеки особистості, суб'єкта господарювання і держави в цілому. Інвестиції в освіту є в сучасних умовах одним із найбільш ефективних інструментів формування людського капіталу і, таким чином, забезпечення економічної безпеки держави. Інтереси в сфері освіти та економічні ефекти за рівнями формування і розвитку людського капіталу наведено в табл. 1.

Таким чином, можна встановити залежність між розвитком системи освіти, рівнем її фінансування, та розміром ВВП, соціально-економічним розвитком країни, рівнем її конкурентоспроможності на світовому рівні. З огляду на це, забезпечення конкурентоспроможності та сталого розвитку держави вимагає підвищення рівня якості освіти, що призводить до зростання доходів від інтелектуальної праці і, як результат, підвищення рівня економічної безпеки на всіх рівнях (табл. 1).

Крім того, досвід економічної діяльності свідчить про високу ефективність та нетривалі періоди окупності інвестицій в розвиток персоналу і створення умов для професійного та особистісного розвитку співробітників. З огляду на це, значна частина економічних суб'єктів розглядає рівень людського капіталу персоналу як ключовий чинник, що визначає ефективність використання решти ресурсів.

Сучасна технологічна революція зорієнтована на високий рівень кваліфікації, оскільки впровадження прогресивних технологій знижує попит на низькокваліфіковану працю, підвищуючи попит на фахівців, що мають високу кваліфікацію. Таким чином, роль людського капіталу в суспільстві підвищується з кожним роком. При цьому диференціація

трудових ресурсів на національному рівні супроводжується їх значною відмінністю за рівнем кваліфікації і в світових масштабах. В результаті попит на висококваліфікованих фахівців задовольняється саме на міжнародному ринку праці, підвищуючи, тим самим, роль людського капіталу при задоволенні інтересів особистості, організації, нації, світового співтовариства в цілому [2, С. 10-11].

Таблиця 1

Інтереси в сфері освіти та економічні ефекти за рівнями формування людського капіталу (розроблено авторами)

Рівні людського капіталу	Інтереси в сфері освіти	Напрями підвищення рівня людського капіталу	Економічний ефект		
Особистісний	Особистий розвиток	Здобуття освіти Практичний досвід	Підвищення рівня індивідуальних доходів		
	Реалізація конституційного права на освіту	Професійна підготовка			
Мікро-економічний	Економічна безпека та розвиток окремих соціально-економічних систем, в т.ч. ВНЗ	Здобуття спеціальних практичних знань	Зростання ефективності економічної діяльності		
		Розвиток професійних здібностей			
Макро-економічний	Підвищення рівня інтелектуального потенціалу нації Політична і соціальна стабільність Економічна безпека та сталий розвиток системи освіти і держави в цілому	Підвищення кваліфікації	Підвищення прибутку		
				Формування і підвищення рівня людського капіталу країни на основі здійснення інвестицій і розвитку освіти, науки, культури, охорони здоров'я та ін.	Збільшення ВВП та національного доходу
Глобальний	Підвищення світового рівня освіченості	Формування і підвищення рівня людського капіталу на світовому рівні, а також забезпечення академічної і трудової мобільності	Можливість залучення до економічної діяльності фахівців з різних держав світу		

В законі України «Про основи національної безпеки України» серед загроз національним інтересам і національній безпеці України в сфері освіти зазначено «зниження можливостей здобуття якісної освіти представниками бідних прошарків суспільства» [3]. З огляду на це, одним із головних напрямів забезпечення економічної безпеки держави має бути інвестування в систему вищої освіти з метою підвищення рівня доступності вищої освіти для всіх верств населення та інтелектуального потенціалу на макроекономічному рівні, що, в свою чергу, сприятиме створенню інноваційних ідей з наступною їх реалізацією і комерціалізацією. Розвиток інновацій дозволить активізувати економічну діяльність і покращити макроекономічні показники, зокрема: знизити рівень інфляції, підвищити рівень ВВП тощо. Зазначене сприятиме економічному розвитку держави і підвищенню рівня її економічної безпеки.

Отже, людський капітал – важливий ресурс економічного розвитку та економічної безпеки, а освіта – головний чинник розвитку людського капіталу. Якість освіти в даному контексті слід розглядати як один з найважливіших індикаторів економічної безпеки соціально-економічної системи відповідного рівня; комплексний показник, визначення якого потребує розрахунку системи індикаторів, що характеризують підвищення рівня людського капіталу шляхом отримання освіти.

Слід зазначити, що для формування і підвищення рівня людського капіталу в процесі здобуття освіти необхідними є: інтелектуальний потенціал; доступність освіти;

результативність освіти. Існує ряд загроз економічній безпеці України і, зокрема, системі вищої освіти в контексті розвитку людського капіталу (рис. 1).

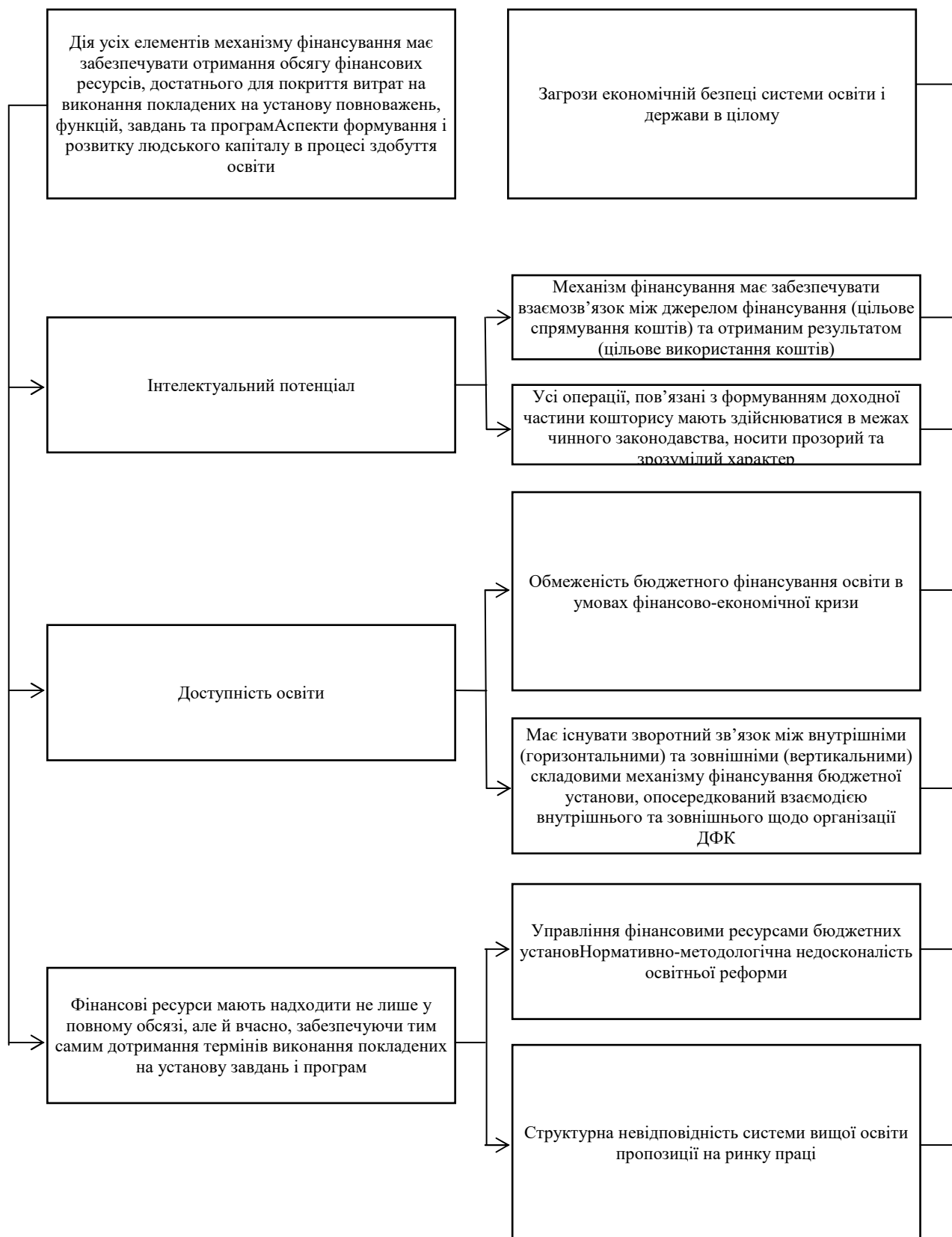

Рис. 1. Загрози економічній безпеці системи освіти і держави в цілому (побудовано авторами)

Висновки та перспективи подальших досліджень. Загрози економічній безпеці національної системи освіти і економічній безпеці України в цілому (рис. 1) є наслідками фінансово-економічної та соціально-політичної кризи і мають системний характер. Це дозволяє зробити висновок, що заходи, спрямовані на подолання зазначених загроз також повинні бути системними і здійснюватися на всіх рівнях формування та розвитку людського капіталу: особистісному, мікроекономічному, макроекономічному, глобальному.

Так, важливими напрямками сприяння підвищенню рівня людського капіталу визначено:

- на особистісному рівні – адекватна оцінка і ефективне використання інтелектуального потенціалу, освіта впродовж життя;
- на мікроекономічному рівні – підвищення рівнів конкурентоспроможності та економічної безпеки ВНЗ, зокрема на основі підвищення якості освіти, співпраці ВНЗ з роботодавцями, орієнтації на потреби абітурієнтів.
- на макроекономічному рівні – розробка і реалізація стратегії розвитку вищої освіти в Україні для забезпечення доступності вищої освіти для всіх верств населення; фінансування непопулярних освітніх напрямів; забезпечення відповідності системи освіти потребам ринку праці;
- на глобальному і макроекономічному рівнях – надання стипендій і грантів перспективним студентам, аспірантам і науково-педагогічним працівникам.

References

1. World Bank annual report 2015 (russskiy) [Elektronnyy resurs]. Rezhim dostupa: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/2015/10/25109422/world-bank-ann-ual-report-2015>.
2. Human development report 2015. Work for human development by the United Nations Development Programme [Text]. – 1 UN Plaza, New York, NY 10017, USA. – 274 p.
3. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Zakon Ukrainy [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
4. Sukiasyan, A. G. Kachestvo obrazovaniya kak faktor ekonomicheskoy bezopasnosti strany [Tekst] / A. G. Sukiasyan // Upravlenie investitsiyami i innovatsiyami. – 2016. – № 3. – S. 103 – 108.
5. Leonova Zh.K. Vysshee obrazovanie kak faktor ekonomicheskoy bezopasnosti v usloviyakh razvitiya innovatsionnoy ekonomiki [Tekst] / Zh.K. Leonova // Vestnik rossiyskoy akademii estestvennykh nauk. – 2016. – №4. – S. 22-25.
6. I.M. Stratehichni priorytety ta formy innovatsiinoho rozvytku VNZ Ukrainy v konteksti zabezpechennia konkurentospromozhnosti [Tekst] / I.M.

Література

1. World Bank annual report 2015 (русский) [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://documents.vsemirnyjbank.org/curated/ru/2015/10/25109422/world-bank-ann-ual-report-2015>.
2. Human development report 2015. Work for human development by the United Nations Development Programme [Text]. – 1 UN Plaza, New York, NY 10017, USA. – 274 p.
3. Про основи національної безпеки України. Закон України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>
4. Сукиасян, А. Г. Качество образования как фактор экономической безопасности страны [Текст] / А. Г. Сукиасян // Управление инвестициями и инновациями. – 2016. – № 3. – С. 103 – 108.
5. Леонова Ж.К. Высшее образование как фактор экономической безопасности в условиях развития инновационной экономики [Текст] / Ж.К. Леонова // Вестник российской академии естественных наук. – 2016. – №4. – С. 22-25.
6. Грищенко І.М. Стратегічні пріоритети та форми інноваційного розвитку ВНЗ України в контексті забезпечення конкурентоспроможності [Текст] /

- Hryshchenko, I.O. Tarasenko, T.M. Nefedova // *Ekonomika ta derzhava.* – Kyiv: TOV «DKS tsentr», 2015. – №2 – S. 16-21.
7. Prykhodko V.P. Faktory zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy [Tekst] / V.P. Prykhodko // *Ahrosvit.* – 2013. – №14. – S 31-33.
8. Ekonomichna bezpeka derzhavy i naukovo-tekhnologichni aspekty yii realizatsii: Pratsi IV mizhnar. nauk.-prakt. sem., 23–26 zhovt. 2012 r. [Tekst] / vidpov. red. Ye.M. Pysmennyi, V.M. Shapoval. – D.: Natsionalnyi hirnychiy universytet, 2012. – 205 s.
9. Finansovo – ekonomichna bezpeka: stratehichna analityka ta audytorskyi suprovid: monohrafiia [Tekst] / Kharkiv. nats. Un-t misk. Hosp-va im. O.M. Beketova; za zah. red. T.V. Momot. – Kharkiv: KhNUMH im. O.M. Beketova. – 2015. – 340 s.
10. Iaroshenko O.F. Faktory zahroz ekonomichnoi bezpeky v systemi korporatyvnoho upravlinnia [Tekst] / O.F. Yaroshenko // *Kultura narodov Prychernomoria.* – 2011. – №215 – S. 148–150.
- I.M. Грищенко, I.O. Тарасенко, Т.М. Нефедова // *Економіка та держава.* – Київ: ТОВ «ДКС центр», 2015. – №2 – С. 16-21.
7. Приходько В.П. Фактори забезпечення економічної безпеки держави [Текст] / В.П. Приходько // *Агросвіт.* – 2013. – №14. – С 31-33.
8. Економічна безпека держави і науково-технологічні аспекти її реалізації: Праці IV міжнар. наук.-практ. сем., 23–26 жовт. 2012 р. [Текст] / відпов. ред. Є.М. Письменний, В.М. Шаповал. – Д.: Національний гірничий університет, 2012. – 205 с.
9. Фінансово – економічна безпека: стратегічна аналітика та аудиторський супровід: монографія [Текст] / Харків. нац. Ун-т міськ. Госп-ва ім. О.М. Бекетова; за заг. ред. Т.В. Момот. – Харків: ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. – 2015. – 340 с.
10. Ярошенко О.Ф. Фактори загроз економічної безпеки в системі корпоративного управління [Текст] / О.Ф. Ярошенко // *Культура народів Причорномор'я.* – 2011. – №215 – С. 148–150.